

- G. E. Dann : Dreizig Jahre Internationale Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, p. 1117.
L. R. : Alexander Tschirch zu seinem 100 Geburtstag, p. 1119.

Frankrijk : Revue d'Histoire de la Pharmacie 44. 1956 :

- M. Bouvet : Sur l'essai des médicaments en France avant 1789, p. 305.
E. Segers : Charles VI le Fou soigné par la vitaminothérapie, p. 320.
J. Vasse : Les apothicaires de Maubeuge, p. 323.
M. Durand : L'Hôpital de château-la-Vallière, p. 369.
Huard en Wong : L'œuvre d'un grand pharmacologue chinois Li Che Tchen (1518-1593), p. 390.
G. Descompts : La pharmacie de l'hôpital de Tarascon, p. 424.
J. Hossard : La pharmacie de l'hôpital Saint Jean à Bruges, p. 433.
Dr Leibowitz : Une pharmacie figurée dans l'Harmonia medica de Wallich en 1700, p. 440.
E. V. Monnier : Les apothicaires d'Angers et les Etats Généraux de 1789, p. 462.
Hommage à trois noms de la pharmacie militaire Bayen-Parmentier-Serullas-feuilleton.

Italië : Minerva Farmaceutica 1956 :

- G. Maggione en C. Masino : Le Farmacopee Venete, p. 90, 151, 191.
V. Bianchi : Appunti per una storia del giornalismo professionale: chimico farmaceutico in Italia, p. 91, 141.
V. Valenti : Ordinamento e Farmaci della spicceria della Corte Ducale estense del 1551 al 1558, p. 144.
C. Masino : La Farmacia nella storia; Note sugli speciali Piemontesi Dedotte dagli statue comunali ed altre Disposizioni legislative, p. 246.
V. Bianchi : Catalogo dei libri dei secoli XVI, XVII, XVIII e XIX appartenenti al Museo di storia della Farmacia di Pavia riguardanti la Storia della scienza.

Japan : Yakkyoku. The practical pharmacy VII 1956 :

- M. Tatzawa : The history of Arsenic Antidote, p. 96.

Oostenrijk : Oesterreichische Apotheker Zeitung 10. 1956 :

- O. Zekert : Hauptversammlung der internationale Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, p. 579.
K. Ganzinger : Oesterreichs Beitrag zum Deutschen Apothekenmuseum, p. 582.
G. Sonnedecker : Das erste halbe Jahrhundert pharmazeutischer Ausbildung in den Vereinigten Staaten (1821-71).

- F. Czelke : Die Wiener Apotheker in den Napoleonischen Kriegen 1805-1809.
O. Nowotny : Das Leben des Apothekers Justus Pfaler, p. 588.
E. Stöcklmayer : Zur Geschichte der Wiener Neustädter Apotheken, p. 590.
A. Mossig : Die chinesische Materia Medica, p. 595.

Spanje : Boletin de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia VII :

- I. A. I. Liceaga : La legislación Española del ejercicio de la Farmacia hasta 1810 que se aplicó en América, p. 49.
G. Folch Jou : Felix Palacios y Baya, p. 65.
J. M. Laza y Rojas : Nuevos datos de Luis de Alderete y Soto, p. 68.
F. Murillo Campas : Farmaceuticos ochocentistas pertenecientes al Colegio Farmaceutico de Sevilla, p. 74.
R. de Lizarraga Lecue : Boticas Monasticas Benedictinas.
R. Folch Andreu : De terapeutica preterita o. lo que va de ayer a hoy, p. 95.
R. Roldan y Guerrero : Juan Salvador y Riera, p. 115.
A. Merck Banon : La farmacia en los Reinos de España, p. 118, 186.
A. Sanchez-Ortiz Carillo : El asesinato de un rey, p. 128.
M. Gonzales Serna : Don Juan de Cuellar y la Historia naturel de filipinas.
A. Charro Arias en B. Bareiro Troncosa : Contribución a la Historia de la Farmacia en Galicia, p. 145.
G. Folch Jou : Pedro Gutiérrez Bueno, p. 184.
R. Roldan y Guerrero : Felipe Nicolas Pia (1721-1799) ideo los botiquines de socorro para los ahogados, p. 196.

Zwitserland : Schweizerische Apotheker-Zeitung 94. 1956 :

- G. E. Dann : Die Bedeutung der Schweiz für die Pharmaziegeschichte und die internationale Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, p. 739.
F. Lüdy-Tenger : Prof. Alexander Tschirch zum 100-Geburtstag, p. 744.
A. Lutz : Mondmilch und Drachenstein, p. 750.
F. Dobler : Conrad Geszner als Pharmazeut, p. 759.
D. A. WITTOP KONING.

PERSONALIA

In Memoriam Dr. Frans Jonckheere † (1903-1956)

Dr. Frans Jonckheere was pas kort geleden lid geworden van de «Kring voor Geschiedenis der Pharmacie in Benelux», waar ook wij hem hadden leren kennen ter gelegenheid van het Congres voor

Geschiedenis der Wetenschappen in Leiden en Haarlem. Het bleek al dadelijk dat wij te doen hadden met een zeer merkwaardige persoonlijkheid waarvan de betekenis niet kon worden onderschat.

Zijn naam hadden wij voor het eerst aangetroffen in een studie van Dr. Diepgen over de geschiedenis der zetkaarsjes waaruit bleek dat onze landgenoot Dr. Jonckheere bewezen had dat deze geneesmiddelenvorm reeds bij de oude Egyptenaren bekend was. Later, bij nadere kennismaking, bleek dat deze Brusselse chirurg de beste specialist der oud-egyptische geneeskunde was.

Op 30 juni 1903 te Brussel geboren als zoon van Tobie Jonckheere, professor voor paedagogiek van de Vrije Universiteit, studeerde Frans Jonckheere eerst voor geneesheer. Hij specialiseerde zich daarna in de chirurgie te Brussel en te Parijs. Een zijner leraren vertelde hem zoveel over de glorie van Egypte dat hij in 1934 een reis naar dit land ondernam. Aan boord van het schip werden door een lid van « Egyptologische Stichting Koningin Elisabeth » voorbereidende voordrachten voor de toeristen gehouden en op de terugreis maakte Dr. Jonckheere kennis met de beroemde egyptoloog Jean Capart, directeur der genoemde stichting, die hem sterk aanraade zich te wijden aan de studie van de oud-egyptische geneeskunde. Jonckheere aarzelde niet aan het Institut des Hautes Etudes te Brussel de Egyptische taal en cultuur te bestuderen. Naast zijn chirurgische werkzaamheid werd hij aldus medewerker der Egyptologische Stichting.

Sedert 1945 was hij ook leraar voor anatomie aan de Akademie voor Schone Kunsten geworden in zijn geboortestad. In een lange reeks bewonderenswaardige studies verstevigde hij dan sedert 1942 onze kennis van de oud-egyptische artsen, hun beroepsleven, de culturele betekenis van heelkunde en hygiëne bij de oude Egyptenaren op zo 'n buitengewone wijze dat de oud-egyptische geneeskunde thans met geheel andere ogen gezien wordt dan twintig jaar geleden.

In een « In Memoriam » van de bekende medico-historicus Dr. Paul Diepgen — waaraan wij hier de meeste gegevens ontleen (Nachrichtenblatt der Deutschen Vereinigung für Geschichte des Medizins, Naturwissenschaft und Technik E.V. Nr 7, Mai 1956, herausgegeben vom Schriftführer der Vereinigung Dr. Gunter Mann, Frankfurt Senckenberg Anlage 27) — bekent deze dat het kapittel over de heelkunde der oude egyptenaren in het eerste deel van zijn « Geschichte der Medizin » geheel anders zou uitgevallen zijn, indien de onzalige tweede wereldoorlog en zijn weerslag hem niet belet hadden vroeger kennis te maken met Jonckheere's werk. Hij beheerste immers als geen andere de omvangrijke literatuur der internationale Egyptologie en had door herhaalde reizen en studie der bronnen zelf in menige richting nieuwe wegen aangeduid.

Zijn eerste egyptologisch werk in 1942 gaf de resultaten van zijn autopsy der mummie van de koninklijke schrijver Boutehamon der 21ste Dynastie. Hij bediende zich hierbij met uiterste nauw-

gezetheid van alle mogelijkheden der moderne techniek, vanaf de Röntgenstralen tot de methoden der histologie, biochemie en haematologie en van het ontledmes. Het is verbazend hoeveel nieuwe gegevens hierbij aan de dag treden over de zich door de eeuwen heen in veel opzichten veranderende inbalseming, over de techniek en psychologie, over het weten en praktisch vermogen van diegene die zich wegens hun beroep daarmee bezighielden en over het Egyptisch leven waarvan Jonckheere schrandere interpretaties geeft.

Twee jaar later verscheen van zijn hand een grondige studie van het probleem, dat reeds door vele egyptologische artsen e.a. behandeld was, maar steeds onopgelost gebleven was, nl. te weten welke ziekte in de oud-egyptische recept- en handboeken bedoeld wordt met het woordje « aaa ». Jonckheere bewees op overtuigende wijze dat hiermee de parasitaire haematurie die wij thans Bilharziose noemen aangeduid wordt en hij behandelt meteen voor het eerst het therapeutisch ingrijpen der artsen uit het Nijldal.

In 1947 geeft hij ons de eerste vertaling van het Papyrus Chester Beatty VI, dat in de 13e of 12de eeuw vóór Christus geschreven werd, het fragment van een monografie over geneesmiddelen voor ziekten van de anus. De symptomatische beschrijvingen en therapeutische voorstellen die hier in optreden, openen nieuwe vergezichten over de anatomisch-fysiologische opvattingen (b.v. over het vaatstelsel) in verband met pathologie en aetiologische therapie uit die tijd.

Een bijzondere voorliefde vertoonde Jonckheere tegenover het praktisch vermogen en de maatschappelijke positie van de oud-egyptische geneesheren. Voor hem is de oud-egyptische geneesheer niet meer te beschouwen als een empiricus die door zijn omgang met demonen en bovenaardse machten verward is met de primitieve medicijnman, maar eerder als een levenswijze helper, die met beide voeten op de aarde staat en de drang naar wetenschappelijk doordenken en doorgronden van zijn waarnemingen en van zijn therapie bezit. Uit Jonckheere's citaten en interpretaties blijkt dat de arts zijn patiënten grondig ondervroeg over zijn subjectieve lasten en ongemakken om zijn diagnose te funderen. Ook de lichamelijke staat werd objectief onderzocht door inspectie, palpatie en beproeven van de functionele werkkraft. Dit alles doet verrassend modern aan. Uit de vele bijzonderheden die Jonckheere uit de teksten haalde werd de bijzondere knapheid der egyptische geneesheren voor het eerst in het volle daglicht gesteld.

Ook op het gebied van de therapie hebben de onderzoekingen van Jonckheere bewezen over welk machtig arsenaal van rationele en nuchter beproefde geneeskundige voorschriften en van operatieve kunstgrepen deze artsen beschikten en hoe theurgische en magische methoden daarbij sterk op de achtergrond komen.

Hij bracht ons ook zeer belangrijke nieuwe kennis over de organisatie van het geneeskundig be-

roep. De voorstellingen van Herodotus, die tot hertoe groot krediet genoten, moeten thans verlaten worden. De specialisten hebben niet die rol gespeeld, die op Herodotus' gezag, aangenomen was. Uit de bronnen blijkt het bestaan van personen die belast waren met allerlei speciale behandelingen, maar op de voorgrond treedt in ieder geval de arts die de algemene practijk beoefent.

Ook over de vraag of er in het oude Egypte — evenals later zovele eeuwen lang het geval was — een scherpe scheiding was tussen de arts en de gespecialiseerde chirurg heeft Jonckheere gepubliceerd. Hij komt tot het besluit dat er wel arbeidsverdeling was. Er bestond in tempel- en balsemingskringen een « chirurgien rituel » en een « chirurgien funéraire », maar voor het bestaan van een « chirurgien thérapeute » vond hij geen overtuigend bewijs. De uitoefening der chirurgie hoorde gewoonweg bij het geneesheren beroep.

De hiërarchie der practische artsen heeft Jonckheere aan de hand van titels weer opgebouwd. Hij vermeldt naast de gewone arts, een « chef », een « inspecteur », een « directeur » en ten slotte een « deken » der artsen. Dergelijke rangschikking vindt hij ook bij de « hofartsen » waar hij geneigd is te spreken van een medische faculteit aan het hof der Farao's ! Hij geeft ons een levendig beeld van leven in bedrijf dezer hofartsen en van de soms niet-medische opdrachten waarmee zij belast werden.

Hij vermeldt artsen die bepaalde beroepen verzorgen als b.v. landarbeiders die in arbeiderskoloniën samen wonen, arbeiders in necropolen, tempelpersoneel, mijnwerkers en steenkappers uit de steengroeven. Er waren ook geneesheren die aan het hoofd stonden van een hogere medische administratie en het gehele artsenwezen in grote distrikten inspecteerden.

Dit alles geeft het gezamenlijke beeld van een groots opgevatte staatshygiëne in het oude Egypte die door Jonckheere in 1953 aan de hand van bronnenstudie van uiteenlopende aard in een voordracht aan de Parijse universiteit geschilderd werd. Deze gezondheidszorg strekt zich vooral uit over de arbeidende bevolking en lijkt verrassend goed op wat men thans als nijverheidshygiëne, arbeiderswelvaart en sociale geneeskunde ethisch opeist, practisch beoefent en wetenschappelijk verantwoord heeft.

Naast de artsen was er medisch hulppersoneel, waarvan Jonckheere de sociale functie en verschillende opdrachten belichtte. Hij noemt o.m. de ervaren « bandaagist », wiens kunst verwant is met die van de mummie makers die de conserverende windsels rond de lijken wikkelt. Deze persoon helpt de geneesheer bij zijn innerlijke chirurgische maatregelen, maar is ook zelfstandig werkzaam. Wij vinden er de « masseur », verder de filantropen, die zich met hun lekenervaring aan het ziekbed pogen verdienen. Ook de makers, een uitoefening der caritas-gedachte door hulpvaardige kleine lieden ; ook ziekendragers en ziekenwachters die te velde als samaritaners de

gewonden uit de gevechtszone brengen en verbinden. Wij zien arbeiders hun zieke bedlegerige kameraden ten huize bezoeken ; wij lezen over het egyptische dagelijks leven in en buiten de ziekenkamer met de bekommernissen, zorgen, berusting, religieuze troost en hoop, maar ook met listige speculaties, uitbaten der situatie en simulatie van ziekten die aan de Nijl evengoed als bij ons met het eeuwig menselijke verbonden waren. Jonckheere heeft dit alles zeer scherp beschreven.

Interessante details deelde Jonckheere mee over de therapeutische aantekeningen op de zeldzame « ostraca », die uit Kairo, Londen, Parijs en Berlijn bekend zijn en die zeer uiteenlopend verklaard werden. Volgens hem zijn dat aantekeningen die de artsen zich voor persoonlijk gebruik in hunne practijk, uit omvangrijke geneeskundige handboeken overschreven. Deze werken waren immers moeilijk te raadplegen omdat zij in de « Maison de Vie » der tempels bewaard en jaolers bewaakt werden.

Een studie over de duur der zwangerschap verrijkte de geschiedenis der gynaecologie veel meer als uit de titel verwacht wordt. Niet enkel de wetenschappelijke, maar ook de folkloristische en mythische opvattingen over coitus, bevruchting, sexevorming van de vrucht, de diagnose en tekenen der beginnende zwangerschap, de zorgvuldige waarneming, voorzeggen en registreren van de geboortetermijn worden er behandeld en ten slotte de reële kennis van de duur der zwangerschap van 10 maanden die voor ptolemeïsch Egypte aangetoond wordt en waarvan Jonckheere denkt dat zij niet noodzakelijk van de Grieken overgenomen werd, maar evengoed uit de tijd van de Farao's stammen kan.

In de chirurgie beschouwt hij het Cauterium als een uitvinding uit diezelfde tijd en toont aan dat dit instrument van koper of brons gevormd is naar het voorbeeld van handwerkersgereedschap. Het werd als bloedstelpend middel gebruikt.

Van folkloristisch en tevens chirurgisch belang zijn de studies die Jonckheere wijdde aan practijken waarvan de techniek met chirurgische operaties zeer verwant is. Wij bedoelen hiermee de besnijdenis, de castratie en de zg. Mikaoperatie bij de man, de klijtoridektomie en de infibulatie bij het meisje. Hij brengt vele nieuwe gezichtspunten over hun geschiedenis en operatieve techniek, voor zover ze in het oude Egypte voorkwamen en weerlegt verkeerde en onvoldoend gefundeerde beweringen, al blijven tal van problemen onopgelost.

Wij vinden verder bij Jonckheere tal van bijdragen tot wetenschappelijke vraagstukken, die maar onrechtstreeks met de geneeskunde te doen hebben, maar botanisch en farmaceutisch van belang zijn ; aldus b.v. zijn onderzoek over de wetenschappelijke expedities van koningin Hatschepoet en van haar neef en opvolger Tutmosis III. Hij steunt zich hier op gedeeltelijk zeer goed gemaakte plantenafbeeldingen in oud-egyptische kunstwerken. Beide expedities, schakels van een lange reeks, waarover wij niets weten, dienden tot onderzoek en uitbaten der plantenwereld van vreemde landen. De onderneming

van Tutmosis komt neer op het meebrengen uit wetenschappelijk-botanische belangstelling van een verzameling van min of meer natuurgetrouwe plantenteekeningen die op een veldtocht naar Syrië vervoerd waren. De vredelievende expeditie van Hatshepoet gold het invoeren van levende wierookstruiken uit de streek ten zuiden van de Rode Zee en aan de Golf van Aden, om ze in het Nijldal te kweken en zich aldus van import van de bij de erediensdienst veel gebruikte wierook onafhankelijk te maken. Het was de eerste gelukte poging van botanisch overplanten die in de geschiedenis te vinden is.

Op farmaceutisch gebied heeft Dr. Fr. Jonckheere ons een buitengewoon belangrijke bijdrage geleverd in zijn « *Le "préparateur de remèdes, dans l'organisation de la pharmacie égyptienne* » (1). Tot nu toe nam men inderdaad aan dat een specialist belast met het bereiden en afleveren van geneesmiddelen pas voor het eerst in de IVe eeuw te Rome te vinden is, de zg. *pigmentarius*.

Dr. Jonckheere gelukt er nu in door logisch groeperen van enkele documenten zoniet de synthese van de organisatie der farmacie in het oude Egypte te geven, toch aan te tonen dat een bereider van geneesmiddelen er moet bestaan hebben en hij situeert deze persoon in het faraonisch kader van de farmaceutische administratie.

De twee tegenoverstaande opvattingen die tot nu toe aangenomen waren, nl. dat het farmaceutisch werk door de geestelijkheid verricht werd volgens de ene, terwijl de andere aannamen dat het geneeskundig corps zich daarmede bezig hield, worden door de Schrijver omvergeworpen.

Het farmaceutisch personeel in Egypte behelste twee trappen: een eerste groep van gespecialiseerde ambtenaren en een complexe technische dienst die hiërarchisch van de eerste-afhing.

In de categorie der « geleerde drogisten » moeten gerangschikt worden de « chef-preparateur » en de « conservator der drogerijen », waarbij misschien moet gevoegd worden de « priester-herbalist ».

Bij de technici kan anderzijds onderscheiden worden de « collector der drogerijen » en de « laboratoriumknechten ». Deze vormen de groep der eigenlijke apothekers, geheel afgezien van het feit of ze nu een bijzondere naam dragen of niet.

Het voldoende bewezen bestaan van deze medische hulpkracht — die noch medicus noch priester is — weerlegt voor goed de mening dat de geneeskundige voorschriften uitgevoerd waren in een bijgebouw van de tempel, een soort van laboratorium, door « priesters-medici ».

In deze zelfde studie weerlegt Jonckheere terloops ook de mening van E. Kremers & G. Urdang, overgenomen uit Schelenz' « *Geschichte der Pharmazie* » dat de term « *Urma* » de Egyptische preparator van geneesmiddelen (de zg. *pastophor*) zou

betekenen, terwijl dit woord in de Papyrus Elbers, waar het bij een voorschrift gevonden werd, enkel duidt op de hogepriesters van Heliopolis. Ook het woord « *pharmaki* » dat Kremers & Urdang, zich weeral steunend op Schelenz als de « *conveyor of security (against disease)* » en aldus als archetype van de apotheker beschouwen, berust op een verkeerde lezing (*lecture fantaisiste*) van een tekst bij de versiering van een thebaans graf uit de XIXe dynastie. Genoemde auteurs steunen zich enkel daarop om *pharmaki* als het Egyptisch prototype van het Griekse *φαρμακον* te beschouwen. Dit is zeker onjuist, maar Jonckheere vermeldt in nota dat *φαρμακον* toch door de Grieken aan Egypte kan ontleend zijn maar dan op geheel andere gronden nl. indien men de nieuwe etymologie aanneemt die onlangs door de Russische geleerde P. Jernstedt in zijn « *Egyptische leenwoorden in de Griekse taal* » (Moskou-Leningrad, 1953 — in het russisch — v. p. 82-85) op blijkbaar goede gronden verdedigd wordt.

Een buitenstaander kan zich maar moeilijk het nauwkeurig peuterwerk en de onontbeerlijke uitgebreide kennis voorstellen die de bijdragen van Dr. Jonckheere hebben mogelijk gemaakt. Men denke maar even aan het beheersen van de palaeografie der hieroglyfen en van het hieratisch en demotisch geschrift, met de moeilijkheid van de onderscheiding van op elkaar gelijkende lettertekens, het opsporen van schriftfouten der copisten in de overgeleverde teksten en welke grondige kennis der eeuwenoude cultuur, godsdienst en levenswijze der bevolking, der grafvondsten, monumenten en tempels met hunne opschriften van de bewerker vereist is.

Daarbij vermelden wij gaarne een bijzonder kenmerk der studie van Jonckheere nl. zijn voorzichtige uitleg der vastgestelde feiten en zijn gereserveerdheid in het oordeel, waar dit niet absoluut zeker kan gevestigd worden. Kenmerkend voor deze houding is de wijze waarop hij de « *diagnose ex arte* » behandelt d.i. de diagnose van ziekten en afwijkingen afgeleid uit afbeeldingen in de beeldende kunst. Hij geeft kostelijke voorbeelden van oncritische ontsporingen bij vroegere pogingen om dergelijke diagnoses te stellen en komt dan zelf tot het overtuigende resultaat dat in het standbeeld van prins Hemiounou de duidelijke tekenen van het adiposogenitaal syndroom te erkennen zijn. Hij vond overigens ruim gelegenheid om tekortkomingen, primitieve vergrijpen tegen de methode der historische en speciaal Egyptologische navorsing, onvoldoende bronnenstudie en negeren van wat bij de vooropgezette mening niet past, vast te stellen en te weerleggen.

Op 10 maart 1956 is deze buitengewone geleerde, die lijdende was aan een slopende circulatiestoornis en toch nog een verbazende vitaliteit aan de dag legde, plots uit ons midden weggerukt.

Hij was niet enkel een groot geleerde maar ook een goed mens, die het Vlaams cultureel leven — in tegenstelling met vele van zijn stadsgenoten —

(1) Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Institut für Orientforschung, Veröffentlichung, Nr 29, 1955, p. 149-161.

kende en waardeerde en niet meewerkte aan de onzinnige verdachtmakingen die alhier — helaas — de repressie hebben bedorven en gekenmerkt.

Wij zullen hem nog lang dankbaar gedenken en als levend voorbeeld blijven eren, want een groot landgenoot is ons ontvallen.

P. V.

BOEKBESPREKINGEN

Otto SCHUMANN-INGOLSTADT. — **Morphium. Lebensroman des Entdeckers Friedrich Wilhelm Sertürner.** — 1955. Deutscher Apotheker-Verlag. Stuttgart. — 260 blz. Pr. geb. linnen 10,80 DM.

Nog een schattig en kunstig uitgegeven boekje, dat als kerst- of nieuwjaarsgeschenk gelukkige bezitters vinden zal.

O. S c h u m a n n geeft ons hier de geromanceerde levensbeschrijving van de ontdekker der morphine. Hij schildert de jonge apothekershulp die het « Primum somniferi » afscheidde en hoe hij, zoals alle grote vorsers zonder ophouden strijden moest om zijn doel te bereiken. Smartelijke ontgoochelingen en zwaar persoonlijk lijden, schijnen op grond van historische bewijsstukken het lot van deze ontdekker vergald te hebben.

De kleine wereld zijner omgeving en de pharmacie van zijn tijd worden kleurrijk geschetst naast de krachtige persoonlijkheid van de wetenschappelijke vorser, die het eerste alcaloïde aan de chemie schonk.

Nu men pas verleden jaar in Paderborn de 150ste verjaring van de ontdekking van morphine door Sertürner gevierd heeft en dit feit bovendien in een voortreffelijk brochure'tje uitgegeven door de « Internationale Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie » onlangs herdacht werd, mag men verwachten, dat voor Sertürner's biographie allerwegen belangstelling zal bestaan. S c h u m a n n ' s roman zal dan ook de liefhebbers van pharmacohistorie welkom zijn en door vele apothekers met belangstelling gelezen worden. Wij wensen dit mooie boekje veel succes.

P. V.

Paule FOUGÈRE, Dr. en pharmacie. — **Grands Pharmaciens.** — Edition Corrèa, Buchet, Chastel. Paris 1956. — 366 p. — Pr. ing. niet aangegeven.

In de reeks « Les Grandes Professions Françaises. Collection d'Anthologies dirigées par Ch. Braibant » geeft Dr. pharm. Paule Fougère ons een overzicht van het leven en het werk van 19 beroemde apothekers vanaf Nicolas Houel (152?-1587) tot Ernest Fourneau (1872-1949).

Dat Dr. P. Fougère zich voor het leven en de omgeving van een plichtgetrouwe stille pharmacie interesseerde wisten wij reeds door een levendige schildering van zijn dagelijks werk in het Parijse weekblad « Le Figaro littéraire » waarin wij ook deze bloemlezing aangekondigd zagen. — Een bloemlezing is het inderdaad, want de schrijfter geeft eerst een overzichtelijk levensbericht van

de behandelde persoon en daarna een kenmerkende tekst uit zijn geschreven werk, waaruit blijkt dat deze groten onder de Franse apothekers niet alleen helder dachten en schreven — en er wordt terecht weer eens over de fameuze « clarté française » gesproken — maar ook literair begaafd waren en blijk gaven van hoogstaande ontwikkeling en culturele standing.

Buiten de twee reeds genoemden komen de volgende gekende namen aan de beurt: Moÿse Charas (1619-1698), Nicolas Lémery (1645-1715), Guillaume-François Rouelle (1703-1770), Antoine Baumé (1728-1804), Jacques-François Demachy (1728-1803), Antoine-Augustin Parmentier (1737-1813), Louis-Joseph Proust (1754-1826), Nicolas Vaquelin (1763-1829), Charles-Louis Cadet de Gassicourt (1769-1821), Antoine-Germain Labarraque (1777-1850), Pelletier & Caventou (1788-1842) (1795-1877), Zacharie Roussin (1827-1894), Marcellin Berthelot (1827-1907), Emile Bourquelot (1851-1921), Henri Moissan (1852-1907), Charles Mourou (1863-1929). Zoals men ziet is het een indrukwekkende reeks van mannen waarvan de meeste een beslissende rol gespeeld hebben in de ontwikkeling van de chemie. Men zou waarschijnlijk een even waardige reeks kunnen vinden onder diegenen die meer botanisch of biologisch georiënteerd waren.

Uit de lijst der geraadpleegde werken en ook uit de tekst zelf blijkt dat Schrijfster zich zeer goed heeft weten te documenteren en de gekozen anthologie laat ons als het ware persoonlijk contact nemen met leven en werk van deze groten, waarvan vaak ook de zwakke menselijke zijde belicht wordt. Aldus vernemen wij b.v. dat de grote Baumé listig tot zijn doel wist te komen en de eerbewijzen mispreeft, maar ook een jaloerse en onverbidde-lijke echtgenoot was, die zijn vrouw afranselde en bij de haren trok, haar zelfs in zijn slechtste buien verwijtende « de s'être prostituée à plus de cent mille hommes, soit avant, soit depuis le mariage » wat toch wel een beetje overdreven is, zodat Schrijfster opmerkt. Wij lezen er ook, hoe aardig Parmentier kon schrijven over « Des Avantages de la nourriture végétale sur la nourriture animale »; hoe Berthelot filosofeerde met

Renan en in zijn studie over « Les Origines de l'Alchimie » verbazende bewijzen van litteraire belesenheid geeft; hoe helder en sierlijk Moissan over zijn proeven over de synthese van diamant schreef; hoe Ch. Mourou in alle eenvoud oprecht en diep dacht over « Le Sentiment religieux et la Science » in een brief gericht tot « Le Figaro ».

P. Fougère heeft ons met dit werk een belangrijke bijdrage geleverd tot de geschiedenis van de farmacie, die ook de geschiedenis der wetenschappen van meer dan één zijde verrijkt en meer in het bijzonder de ontwikkeling der chemie belicht. Papier en inbinding zouden beter kunnen zijn — zoals dat met de meeste Franse boeken het ge-